

René Descartes

MISLI K DOKAZU BIVANJA BOGA IN RAZLIKE MED DUŠO IN TELESOM UREJENE PO GEOMETRIJSKI METODI

Definicije

5

I. Pod imenom misel zajemam vse tisto, kar je v nas tako, da se ga neposredno zavedamo.¹

Tako so misli (cogitationes) vse dejavnosti volje, razuma, domišljije in čutov. Besedo »neposredno« pa sem dodal, da bi izključil vse, kar iz njih šele izhaja. Tako ima hoteno gibanje za počelo sicer misel misel, vendar pa samo ni misel.²

II. Pod imenom ideja razumem tisto formo vsake misli, po katere neposrednem dojetju se zavedam prav te misli; če menim prav to, kar govorim, z besedami ne morem izraziti ničesar, ne da bi iz tega z gotovostjo sklepali,

¹ Besede »da se...zavedamo« le v lat. izdaji, v franc. pa: »da to opazimo neposredno v nas samih in imamo o tem neko notranje spoznanje«.

² Ravno tako tudi sprehajanje ni zavest, pač pa je to občutenje (sentiment) ali spoznanje, ki ga imamo o tem, da se sprehajamo (le v franc. izdaji).

da je v meni ideja tistega, kar označujejo besede. In zato zgolj v domišljiji naslikanim podobam ne pravim ideje; kolikor so naslikane v telesni domišljiji, tj. v nekem delu možganov, jim nikakor ne pravim ideje, temveč le toliko, kolikor tvorijo na tisti del možganov usmerjeni duh sam.

III. Pod objektivno realnostjo ideje razumem bitnost stvari, ki jo predstavlja ideja; kolikor je ta (bitnost) torej v ideji. Ravno tako lahko govorimo o objektivni popolnosti oz. objektivni umetelnosti, itn. Kajti vse, kar dojemamo (percipimus) v objektih idej, je objektivno³ v idejah samih.

IV. O istem pravimo, da je formalno v objektih idej, če je v njih ravno takšno, kakršno dojemamo in da je eminentno, če v njih sicer ni ravno takšno, je pa toliko izrazito, da ga lahko nadomešča.

6 V. Vsaka stvar, v kateri je kaj neposredno kot v svojem subjektu oz. po kateri biva to, kar dojemamo, tj. kakršnakoli lastnost ali kakovost ali atribut, katerega realna ideja je v nas, se imenuje substanca. Strogo vzeto o substanci sami namreč sploh nimamo druge ideje razen te, da je stvar (res), v kateri na formalen ali na eminenten način biva prav to, kar dojemamo, se pravi, kar je objektivno v kateri naših idej, saj po naravni luči vemo, da nič ne more imeti realnega atributa.

VI. Substanca, v kateri je misel neposredno, se imenuje duh (mens); tu raje govorim o duhu kot pa o duši, saj je beseda >>duša<< dvoznačna in se pogosto na napačen način pripisuje nečemu telesnemu.⁴

VII. Substanca, ki je neposredni subjekt (subjectum immediatum) prostorske razsežnosti in akcidenc, ki predpostavljajo razsežnost, kot so lik, položaj, prostorsko gibanje in podobno, se imenuje telo. Če pa sta to, kar se imenuje duh in telo, ena in ista substanca ali dve različni, bomo obravnavali v nadaljnjem.

³ oz. skoz predstave (le v franc. izdaji)

⁴ >>tu...telesnega<< po lat. izdaji; po franc. pa: >>vendar je to ime dvoznačno, saj ga včasih dedelimo tudi zraku in zelo finim tekočinam, a bolj primerne ne najdem<<

VIII. Substanca, ki jo uvidevamo kot najbolj popolno in v kateri si kratkoinmalo ne moremo misliti ničesar, kar bi vključevalo kako nepopolnost ali omejeno popolnost (defectum sive perfectionis limitationem), se imenuje Bog.

IX. Ko pravimo, da je nekaj vsebovano v naravi ali pojmu kake stvari, je to isto, kakor če rečemo, da je to stvarno res oz. da to lahko trdimo o stvari.

X. O realni različnosti dveh substanc govorimo, če vsaka od njiju lahko eksistira brez druge.

Postulati

Najprej terjam, da bralci opazite, kako šibki so premisleki (rationis), zaradi katerih ste doslej verjeli svojim čutom in kako negotove so vse sodbe, ki ste jih zgradili na njih, ter da to pri sebi tako dolgo in tako pogosto ponavljate, dokler se končno ne navadite, da jim ne zaupate preveč. To imam namreč za nujno, da bi dojeli gotovost metafizičnih predmetov.

Drugič terjam, da motrite svoj lastni duh in vse njegove atribute, ob katerih boste zaznali, da vanje, kakor zelo ste že vse po čutih skušeno zaznavali kot napačno, ne morete dvomiti in da jih ne nehate motriti prej, dokler se jih ne navadite dojemati jasno in verjeti, da jih je lažje spoznati kot telesne stvari.

Tretjič terjam, da brez nadaljnega razumljive stavke, ki jih boste našli pri sebi, kot npr. tega, da ista stvar ne more obenem biti in ne biti, tega, da nič ne more biti učinkovalni vzrok kake stvari, in druge, marljivo preskusite in tako svojo po naravi prirojeno razumsko jasnost, ki pa je s čutnimi zaznavami močno spremešana in zato temna, uporabite čisto in osvobojeno vaših predsodkov. Kajti na ta način vam bo resnica aksiomov, ki bodo podani, kaj lahko postala očitna.

Četrtrič terjam, da preskusite ideje narav, v katerih je vsebovana povezava mnogih atributov, kot je narava trikotnika, kvadrata ali kakega drugega

lika, ravno tako narava duha, narava teles, predvsem pa narava Boga oz. najbolj popolnega bitja. Nadalje: da opazite, da vse, kar z dojemanjem dojamemo kot v njih vsebovano, lahko zares trdimo o njih. Npr., ker je v naravi trikotnika vsebovano to, da so njegovi trije koti enaki dvema pravima in je v naravi telesa, tj. kake razsežne stvari, vsebovana deljivost (ne moremo si namreč predstaviti tako majhne razsežne stvari, da je ne bi mogli deliti vsaj v mislih), je resnično, če rečemo, da so v vsakem trikotniku trije koti enaki dvema pravima in da je vsako telo deljivo.

Petič terjam, da se dolgo in zelo pomudite pri motritvi narave najbolj popolnega bitja in da med drugim vidite, kako je sicer tudi v idejah vseh drugih narav vsebovano možno bivanje, da pa je v ideji Boga vsebovano ne le možno, ampak skozinskoz nujno bivanje. Kajti šele iz tega boste, tudi brez dolgega razpravljanja, spoznali, da Bog eksistira; in to vam bo ravno tako takoj razumljivo, kot vam je poznano, da je dve sodo, ena pa nesodo število, itn. Kajti so stvari, ki so nekaterim ljudem razumljive takoj, drugi pa jih lahko ugledajo šele po dolgem razpravljanju.

8

Šestič terjam, da se pri preučevanju vseh primerov jasne in razločne zavnave, ravno tako pa temne in zmedene, ki sem jih navedel v svojih meditacijah, navadite razlikovati med jasnim in temnim spoznanjem; kajti to se lažje naučite iz primerov kot pa po pravilih; menim pa, da sem vse sem spadajoče primere bodisi razložil bodisi se jih vsaj dotaknil.

Sedmič, končno, ker ste pripomnili, da v jasno zaznanem niste nikoli naleteli na napačnost in da po drugi plati v zmedenem niste nikoli, razen po naključju, našli resnice, terjam, da uvidite, kako je popolnoma brezumno zgolj zaradi predsodkov čutov ali zaradi kakih domnev⁵, v katerih je vsebovano tudi nepoznano, podvomiti v to, kar je jasno in razločno dojel čisti razum. Kajti potem boste aksiome, ki sledijo, kaj lahko sprejeli kot resnične in nedvomne. Vsekakor bi jih marsikdo od vas zmozel razložiti bolje in bi jih raje predložil kot teoreme, ne pa kot aksiome, če naj bom natančen.

⁵ >>ravnokar oblikovanih<< (le v franc. izdaji).

Aksiomi ali obči pojmi

I. Nobena stvar, ob kateri se ne bi mogli vprašati, kaj je vzrok njenega bivanja (quaeri quanam sit causa cur existat), ne biva. Kajti celo pri Bogu samem se lahko vprašamo (de ipso Deo quaeri potest) o tem, ne ker bi potreboval vzrok za bivanje, temveč zaradi tega, ker je neizmernost njegove narave vzrok oz. razlog (causa sive ratio), zaradi katerega ne potrebuje vzroka, da bi bival.

II. Zdajšnji čas ni odvisen od neposredno predhodnega in zaradi tega ni, da bi se kaka stvar ohranila, potreben nič manjši vzrok, kot je bil tisti, ki jo je izvorno proizvedel.

III. Nobena stvar in nobena dejansko bivajoča popolnost stvari za vzrok svojega bivanja ne more imeti ničā, tj. nebivajoče stvari.

IV. Vsa realnost oz. popolnost, ki je v kaki stvari, je na formalen oz. eminenten način v njenem prvem in adekvatnem vzroku.

V. Iz tega izhaja tudi to, da objektivna realnost naših idej terja vzrok, v katerem ta ista realnost ni vsebovana le na objektivni, ampak tudi na formalen ali eminenten način. In treba je pripomniti, da je treba ta aksiomom sprejeti skrajno nujno, saj je od njega odvisno spoznanje vseh stvari, tako zaznavnih kot nezaznavnih. Kajti od kod npr. vemo, da biva nebo? Morda, ker ga vidimo? To videnje se duha pač ne dotika, razen kolikor to ni ideja: ideja, inherentna duhu samemu, toda ne kot podoba, ki si jo naslika domišljija. In zaradi te ideje lahko le zato raziščemo, da nebo biva, ker mora imeti vsaka ideja realno bivajoči vzrok svoje objektivne realnosti, tako da o njenem vzroku presodimo, da je ta vzrok nebo samo; in tako je tudi pri vseh drugih.

VI. Obstajajo različne stopnje realnosti ali bitnosti⁶. Kajti substanca ima več realnosti kot akcidenca ali modus in neskončna substanca spet več kot končna.

⁶>>ali popolnosti<< (le v franc. izdaji)

Zaradi tega je tudi objektivne realnosti v ideji substance več kot v ideji akcidence in v ideji neskočne substance spet več kot v ideji končne substance.

VII. Volja misleče stvari se nagiba, sicer svobodno in neodvisno (kajti to je bistvo volje), a kljub temu nič manj nezmotljivo k po njej jasno spoznane-mu dobremu. Če pa spozna kakršnokoli popolnost, ki ji še manjka, bi si jo, če bi bilo to v njeni moči, dala takoj⁷.

VIII. To, kar lahko proizvede večje in višje, lahko proizvede tudi manjše.

IX. Nekaj večjega je ustvariti ali ohranjati substancno kot pa attribute ali lastnosti substance; toda, kot je povedano zgoraj, ustvariti kako stvar ni nekaj večjega od ohranjanja jo.

X. V ideji ali pojmu vsake stvari je vsebovano bivanje, kajti pojmovati ne moremo drugače kot z vidika razloga bivajočega (sub ratione existentis); a s to razliko, da je možno ali naključno bivanje vsebovano v pojmu ome-jene stvari, nujno ali popolno pa nasprotno v pojmu najpopolnejšega bitja.

I. teza

Bivanje Boga spoznamo z golim motrenjem njegove narave.

Dokaz

Isto je reči, da je nekaj vsebovano v naravi ali pojmu stvari, kot reči, da je (po 9. def.) stvarno resnično.⁸

Nujno bivanje pa je vsebovano (po 10. aksiomu) v pojmu Boga. Torej je resnično reči o Bogu, da je v njem nujno bivanje, to je, da biva.

⁷>>kajti ve, da je zanjo večje dobro posedovati jo, kot pa ne posedovati je<< (le v franc. izdaji)

⁸>>ali to o njej lahko zatrdimo<< (le v franc. izdaji).

To je silogizem, ki sem ga navedel že zgoraj pri šestem ugovoru; njegov sklepni stavek je tistim, ki so osvobojeni predsodkov, lahko, kakor je povedano v petem postulatu, razumljiv takoj; ker pa ni lahko priti do takšnega ostrega pogleda, bomo poskušali priti do tega na drug način.

II. teza

Bivanje Boga je dokazano, a posteriori⁹.

Dokaz

Objektivna realnost vsake od naših idej terja nek vzrok, po katerem ta realnost ni vsebovana le na objektivni, ampak tudi (po 5. aksiomu) na formalen ali eminenten način. Imamo idejo Boga (po 2. in 8. definiciji). Objektivna realnost te ideje v nas ni (po 6. aksiomu) vsebovana ne na formalni ne na eminentni način in zato ne more biti vsebovana v ničemer drugem kot le v Bogu samem (po 8. definiciji). Torej ideja Boga, ki je v nas, terja Boga kot vzrok in Bog potematkem (po 3. aksiomu) biva.

11

III. teza

Bivanje Boga je nadalje dokazano s tem, da mi sami, ki imamo njegovo idejo, bivamo.

Dokaz

Če bi imel moč (vim), da se sam ohranjam, bi imel še veliko prej moč, da si dam popolnost, ki mi manjka (po 8. in 9. aksiomu); to sta namreč le atributa substance, jaz sam pa sem substanca. Nimam pa moči, da bi si dal popolnost, saj bi jo sicer (po 7. aksiomu) že imel. Torej nimam moči, da bi ohranil samega sebe.

Nadalje. Ne morem bivati, ne da bi bil, dokler bivam, ohranjan, najsibo po samem sebi, kolikor imam moč za to, najsibo po nekom drugem, ki ima

⁹ Namesto »a posteriori« so v franc. izdaji besede »po njegovem učinkovanju«, že samo s tem, da je v nas njegova ideja

moč za to (po 1. in 2. aksiomu). Bivam, pa vendarle nimam moči, da bi se, kot je že dokazano, sam ohranil. Torej me ohranja nekdo drug.

Poleg tega. Ta, po katerem sem ohranjan, ima v sebi na formalen ali eminenten način vse to, kar je (po 4. aksiomu) v meni. V meni pa je predstava mnogih popolnosti, ki mi manjkajo, med njimi tudi popolnost (po 2. in 8. definiciji) ideje Boga. Torej je v tem, ki me ohranja, tudi predstava teh istih popolnosti.

Končno pa ravno ta, ki mu popolnosti manjkajo oziroma jih v sebi nima na formalen ali eminenten način (po 7. aksiomu), ne more imeti predstave o teh popolnostih; kajti če bi imel, kot rečeno, moč, da se ohranja, bi imel kajpada tudi moč, da si popolnosti, če bi mu manjkale (po 8. in 9. aksiomu), da. Vendar imam predstavo o vseh tistih popolnostih, o katerih vem, da mi manjkajo in so, kot je dokazano, lahko edinole v Bogu. Torej jih ima v sebi na formalen ali eminenten način in je tako Bog.

12

Dodatek

Bog je ustvaril nebo in zemljo in vse, kar je na njima; poleg tega je zmožgal vse, kar jasno zaznavamo, oblikovati tako, kot to zaznavamo

Dokaz

Vse to jasno izhaja iz predhodnih tez. V njih je bivanje Boga namreč dokazano s tem, da nekdo, v katerem so na formalen ali eminenten način vse popolnosti, o katerih so v nas ideje, mora bivati. V nas pa je ideja tako velike moči, da sta bila edinole od tistega, v katerem je ta moč, ustvarjena nebo in zemlja, pa tudi vse drugo, kar lahko uzrem kot možno, je ustvarjeno od tega istega. Torej je hkrati z bivanjem Boga o njem dokazano tudi vse to.

IV. teza

Duh in telo sta realno različna.

Dokaz

Vse, kar jasno zaznavamo, je od Boga narejeno tako, kakor to zaznavamo mi (po zgornjem dodatku). Jasno pa zaznavamo (po 2. postulatu) duha, tj. mislečo substanco brez telesa, tj. brez razsežne substance; in narobe, tudi telo brez duha (kakor lahko vsakdo doda brez nadaljnega). Torej je duh lahko, vsaj po moči Boga, brez telesa in telo brez duha.

So pa substance, od katerih je lahko vsaka brez druge, realno različne (po 10. definiciji). Duh in telo pa sta (po 5., 6. in 7. definiciji) substanci, od katerih je vsaka zase lahko (kot je dokazano) brez druge. Torej sta duh in telo realno različna.

Pripomba. Tu moči Boga nisem uporabil kot dokazno sredstvo zaradi tega, ker bi potreboval kako posebno silo, da bi ločil duh od telesa, temveč zato, ker sem v predhodnem obravnaval edinole Boga in torej nisem mogel uporabiti nobenega drugega sredstva. To, po kateri moči sta razločena, pa tega, da spoznavamo, kako sta realno različna, ne zadeva.

Prevedel Tine Hribar

Opomba prevajalca:

Prevedeno po Descartes: *Meditationes de prima philosophia, Responsio ad secundas Objectiones: Rationes Dei existentiam & animae a corpore distinctionem probantes, more geometrico dispositae, Oeuvres VII* (Izd. Ch. Adam in P. Tannery), Vrin, Paris 1996, str. 160-170. Pri prvem delu, pri Definicijah sem se oprl na slovenski prevod (Boris Furlan) v Rene Descartes: *Razprava o metodi & Pravila*, Slovenska matica, Ljubljana 1957, str. 337-338.